

ALEX GOLDIȘ

Ficțiune vs. non-ficțiune. Reprezentări ale Revoluției române din 1989 în post-comunism

Rezumat:

The paper is concerned with the Romanian writings reflecting the Revolution of 1989. The survey on the most important books on the subject is significant, paradoxically, for the relative lack of interest towards it. On the one hand, this lack of interest can be ascribed to contextual factors, among which the distrust in literature as an institution after its connivance with the totalitarian propaganda, or the sudden explosion of contemporary means of communication and artistic production. On the other hand, the reluctance towards this subject of inspiration entails stylistic reasons: the fear of schematic representations – inherent in literature about revolution – and the need for techniques of authenticity. All these criteria are used in analyzing the main books of the period, from diaries (Livius Ciocârlie, Paradisul derizoriu; Florența Albu, Zidul martor; Stelian Tănase, Acasă se vorbește în șoaptă) to fiction (Mircea Cărtărescu, Orbitor. Aripa dreaptă; Florina Ilis, Cruciada copiilor; Bogdan Suceavă, Noaptea când cineva a murit pentru tine). However, both genres enact the stylistic intricacy implied in such a literary endeavour.

Una dintre temele, dacă nu obsedante, măcar frecvente pe agenda culturii române din ultimele două decenii, se referă la absența unui roman al Revoluției de la 1989 sau, în sens mai larg, la absența unui roman al comunismului. În *Istoria critică a literaturii române*, dar și într-o serie de interviuri, Nicolae Manolescu invocă drept argument pentru superficialitatea literaturii actuale lipsa unor ficțiuni menite să valorifice cel mai important eveniment social-politic din ultimele decenii¹. Spre deosebire de Nicolae Manolescu, nu cred că valabilitatea unei literaturi constă (sau ea nu constă doar) în capacitatea de a aborda teme comunitare cruciale și nici că Revoluția de la 1989 reprezintă o „probă de foc” a scriitorului contemporan. În paranteză fie spus, una dintre pledoariile constante ale criticii românești postbelice de

¹ V. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.

sub comunism – avându-l protagonist pe Manolescu – a vizat tocmai deconstrucția literaturii angajate, dependente de o temă sau alta.

Dacă din unghi axiologic, așadar, discuția n-are relevanță, în schimb, din perspectiva analizei culturale, ea reprezintă o temă cât se poate de serioasă și, aș zice, chiar incitantă. E interesant, într-adevăr, de observat că problematica Revoluției n-a prea aprins imaginația scriitorului român. Literatura menită să aducă în prim plan evenimentele de la 1989 e, în comparație cu importanța lor social-politică, inconsistentă și dezamăgitoare. În preambulul unei cronici la *Orbitorul* cărtărescian, Paul Cernat reține câteva dintre rațiunile acestei reticențe literare față de Decembrie 89: „Unii autori au părut interesați mai degrabă să intre în vârtoarea istoriei sau să o comenteze la cald decât să o exploateze creator la rece. Pe alții, sătui de politică și de ideologie sau neinteresați de așa ceva, subiectul nu i-a interesat și nu-i interesează. Foarte mulți sunt confiscați de prezent. Cu câteva notabile excepții, vechii corifei ai romanului politic – al «obsedantelor decenii» sau ba – nu au mai ținut pasul cu vremurile, iar «esopismul» lor antedecembrist s-a uzat moral. Pe de altă parte, militanții postmodernismului românesc s-au grăbit aruncând, odată cu apa murdară, și copilul din copaia istorismului, adică epicul și implicarea morală în istorie”².

Pentru cine privește mai atent fenomenul literar de la începutul anilor '90 devine evident însă că afirmațiile lui Paul Cernat sunt cel puțin pripite. În primul rând, pentru că, departe de a părăsi politica și ideologia, scriitorul român a început să le practice consecvent și în deplină libertate abia după Revoluție. De aici, atât nevoia de regândire a canonului estetic, manifestă în obsesia „revizuirilor” etice, cât și impulsul de clarificare identitară prin apelul la memorialistică. Primul deceniu post-revoluționar nu e nici pe departe indiferent la problemele politice și ideologice, așa cum pare să creadă Paul Cernat, ci e prin excelență un deceniu clarificator, în care recursul la „adevăr” e mai puternic decât recursul la „literatură”.

Nici faptul că imediat după 1990 puterea literară ar fi fost adjudecată de „militanții postmodernismului” nu e deloc adevărat. Dimpotrivă. Momentul de vârf al postmodernismului românesc e de identificat, în mod paradoxal, în anii '80, când jocurile livrești, intertextualitatea, apelul la ludic și la teme „minore” nu erau resimțite drept un pericol direct la adresa regimului. În contextul sovietic, ceh sau slovac, al finalului de ani '80, literatura postmodernă a fost privită drept o amenințare directă la

² Paul Cernat, „Cum se ascunde literatura sub «fustele murdare ale istoriei»”, în „Observator cultural”, nr. 387, august 2007;

adresa *establishment*-ului – și nu s-a putut manifesta integral decât după căderea regimului comunist. Într-un volum relativ recent, Rajendra A. Chitnis atrage atenția asupra acelei „fiction of Changes”³ – o ficțiune de tranziție de la literatura cu agendă politică a comunismului la un tip de literatură autoreferențială, devenită centrală abia după 1990. Curios e de constatat că, în context românesc, postmodernismul a fost teoretizat și practicat cel mai asiduu înainte de Decembrie 1989. Mai mult, toate grupările literare de după Revoluție – de la nouăzeciști la douămiiști – s-au raportat polemic la literatura postmodernă, preferând întoarcerea la existențial. Dintre optzeciștii înșiși au supraviețuit literar după 1990 doar cei care s-au lepădat de livrescul postmodern în favoarea unei angajări mai acute în real.

Când n-au renunțat de tot la literatură în favoarea memorialisticii, scriitorii români activi imediat după 1990 au redus la minim „tehnica” și artificii din literatură, încercând să elaboreze noi scenarii de „autenticitate”. Prin urmare, explicațiile ocolirii ficțiunii despre Revoluție nu trebuie căutate în renunțarea la ideologie și politică în favoarea literaturii, ci mai degrabă în neîncrederea profundă în literatură, care pactizase, chiar și numai parțial, cu propaganda totalitaristă. Totuși, chiar în contextul în care genul diaristic prevelează, în primul deceniu postrevoluționar, asupra celui ficțional, sunt destul de rare jurnalele despre Decembrie 1989. Motivele sunt multiple, însă cel mai demn de luat în seamă, în cazul transcrierii diaristice, e concurența „neloială” a televiziunii. Pe de o parte, caracterul televizat al Revoluției române a cam înlăturat din start pretențiile scriitorilor de transcriere nemediată a factualului și de arhivare privilegiată a Istoriei. Volumul colectiv coordonat de Konrad Petrovsky și Ovidiu Țichindeleanu, *Revoluția română televizată*⁴, analizează tocmai importanța covârșitoare a audiovizualului asupra semnificației evenimentelor din Decembrie, demonstrând, cu exemple cât se poate de elocvente, că televiziunea n-a fost doar mediu de comunicare a evenimentelor, ci modalitate directă de producere a lor.

Pe de altă parte, trebuie luat în considerare faptul că evenimentele românești din 1989 au un caracter aparte în contextul mai larg al fostelor state comuniste. Referindu-se la ce s-a petrecut în Estul Europei odată cu ascensiunea lui Gorbaciov, istoricul Timothy Garton Ash folosește termenul ambivalent de „refoluție”, în

³ V. Rajendra A. Chitnis, *Literature in Post-Communist Russia and Eastern Europe. The Russian, Czech and Slovak fiction of Changes, 1988-1998*, Routledge Curzon, London and New York, 2005.

⁴ Konrad Petrovsky, Ovidiu Țichindeleanu (coord.), *Revoluția română televizată*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2009.

încercarea de a trimite simultan la „reformă” și la „revoluție”⁵. Dacă în state precum Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, se poate vorbi într-adevăr de o trecere de nivel mai lină dinspre comunism spre democrație, în România caracterul disruptiv, de modificare radicală la toate nivelele societății, e evident. Ceea ce înseamnă că s-a schimbat nu doar regimul politic, ci cam toate coordonatele de înțelegere și interpretare a societății. De aici, imensul proces de resemantizare inițiat după Decembrie '89, proces în care literatura și-a avut partea ei. Termeni puși la păstrare și-au recăpătat din nou drept de cetate, în timp ce alții au fost supuși oprobiului public. Revoluția română a însemnat, printre altele, și o revoluție de limbaj. O mare parte din producțiile de la începutul anilor '90 chestionează tocmai modalitățile de degonflare a discursului (literar, dar și social, într-un sens mai larg), după o perioadă în care sensul cuvintelor devenise permeabil la propagandele de tot soiul. De aici, privilegierea jurnalului în dauna ficțiunii, dar și nevoia de autenticitate, înțeleasă ca încercare de reconectare directă la limbaj.

Puținele jurnale care focalizează asupra momentului Decembrie 1989 – e vorba de *Paradisul derizoriu* al lui Livius Ciocârlie⁶, de *Zidul martor* al Florenței Albu⁷, de *Acasă se vorbește în șoaptă* al lui Stelian Tănase⁸ sau de *Jurnal din anii ciumei* de Liviu Antonesei⁹ – surprind, în moduri specifice, dilema legată de modalitățile de expresie. Cum să transpuși în limbaj o modificare istorică atât de radicală? Ce aspecte din dinamica ieșită din comun a evenimentelor merită reținute și ce trebuie lăsat deoparte? Cum poate fi ocolită limba de lemn a regimului, care a contaminat cele mai libere discursuri ale epocii și, nu în ultimul rând, cum să dai glas entuziasmului pur subiectiv, (auto)cenzurat atâtea decenii? Sunt, toate, întrebări care țin de retorica jurnalelor despre Revoluția română, menite să justifice, în subsidiar, puținătatea demersurilor de acest tip.

Din unghiul dificultății exprimării, una dintre cele mai interesante mărturii cu privire la Revoluție îi aparține lui Livius Ciocârlie și e de regăsit în volumul *Paradisul derizoriu*. Însuși faptul că jurnalul – care se întinde pe o perioadă 1988-1991 – dedică evenimentelor din Decembrie nu mai mult de șase pagini e

⁵ Timothy Garton Ash, „Conclusions”, în Vladimir Tismăneanu, Sorin Antohi, *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*, Central European University Press, New York, 2000;

⁶ Livius Ciocârlie, *Paradisul derizoriu. Jurnal despre indiferență*, Humanitas, București, 1993.

⁷ Florența Albu, *Zidul martor: Pagini de jurnal 1970 – 1990*, Cartea Românească, București, 1994.

⁸ Stelian Tănase, *Acasă se vorbește în șoaptă*, Editura Compania, București, 2002.

⁹ Liviu Antonesei, *Jurnal din anii ciumei (1987-1989)*, Editura Polirom, Iași, 1995.

semnificativ. De altfel, notațiile de jurnal se întrerup imediat după evenimentele de la Timișoara, pentru a nu mai fi reluate decât în 21 mai 1990, la o zi după alegerile legislative și prezidențiale. Cu excepția celor șase pagini, Livius Ciocârlie alege mai degrabă să tacă – să renunțe, așadar, la scris – în timpul evenimentelor revoluționare, plecând de la premisa că „e prea mare contrastul între apatia frazei și tensiunea în care trăim”. De aceea, manifestațiile de la Timișoara nu sunt înregistrate în timp așa-zis real, prin apelul la notație diaristică, ci prin panorama retrospectivă. Conștient că tumultul revoluționar e imposibil de reconstruit în scris, Livius Ciocârlie îl transcrie în grabă și fără plăcere. Dominantă, din unghiul martorului Ciocârlie, e senzația că ceea ce se petrece începând cu 16 decembrie s-ar preta mai degrabă unei compoziții suprarealiste sau oniriste decât unei descrieri net realiste. De aceea, mărturia lui asupra evenimentelor din Timișoara e mai degrabă mărturia absentă a celui atât de aplătat fizic și moral de agresiunile regimului, încât nu se mai poate bucura de nimic. I s-a tocit, martorului Livius Ciocârlie, însuși simțul participării: „Târziu după amiază, când totul se terminase, am ieșit cu T. și cu Alexandra să-i vedem pe oameni fericiți. Era o lumină portocalie și verde. Camioane cu grupuri compacte și steaguri străpunse treceau în viteză clacsonând. Cei de pe platformă strigau, agitau brațele, li se răspundea. Lumea părea să se disperseze, ca să cuprindă tot spațiul, și se aduna în același timp. În centru, la Operă, deasupra mulțimii strânse, bărbați nerași, obosiți, care stătuseră acolo zile și nopți, se îmbrățișau în balcon cu sârbi veniți în grabă din Banatul lor. Ne-am dus mai departe, pe străzile laterale dinspre Casă. Eram tăcuți toți trei. «Ce se întâmplă cu noi, ne-am spus, nu suntem în stare să ne bucurăm?»”. De altfel, notațiile exterioare sunt cu totul ieșite din comun în *Paradisul derizoriu*, ca, de altfel, în mai toate jurnalele lui Livius Ciocârlie. În general, însemnările sale rețin o fină cazuistică morală, mici aventuri zilnice ale ideilor, subtilități psihologice ș.a.m.d. Aplecarea asupra evenimentelor din preajma Revoluției reprezintă, pentru el, o exteriorizare forțată, o buclă de anecdotoc pe care diaristul se grăbește s-o închidă încă din prima parte a lui 1990: „Acum, după alegeri care, indiferent de manevre și malversațiuni, reprezintă nu atât voința românilor, cât expresia lor, pot să închei un bilanț. (...) Am trăit în afara mea. Găsesc că a fost destul, mai mult nu pot să fac. Mă întorc din nou cu spatele la lume și încerc să lucrez. Rămâne numai tristețea. Nu pentru noi și nu pentru orbi: pentru aceia care acolo, în cele două piețe, au crezut”.

Mult mai expresive și mai participative sunt paginile despre Decembrie '89 din *Zidul martor*, jurnalul Florenței Albu. Și asta, pentru că, pe de o parte, poeta e

gata să dea frâu liber discursului entuziast. Factualul Revoluției e proiectat, la tot pasul, într-un scenariu simbolic extrem de elaborat. Decembrie 89 echivalează astfel cu „Anul Unu al altei istorii”, „cu cea mai teribilă renaștere a timpului nostru” ba chiar cu o purificare christică, de vreme ce lașitatea celor mai vârstnici e răscumpărată de această „cruciadă a tinerilor și a copiilor”. Faptele sângeroase din noaptea de 21 spre 22 decembrie capătă, în scriitura poetei, rezonanțe mitice: „Se auzea tot mai des răpăitul automatelor, trasoarele luminoase se repercutau între ziduri, un incendiu a cuprins o parte de cer, spre Dalles – și același clopot stingher, singurul clopot de priveghere a morților se auzea bătând”. Interesant e, însă, că pe măsură ce iluziile scriitoarei încep să se destrame, încă din ianuarie 1990, se instalează îndoiala nu doar cu privire la reușita schimbărilor revoluționare, ci chiar cu privire la limbajul entuziasmului profesat cu doar câteva pagini înainte: „Alte vorbe mari se vântură peste tot și alte sfințenii și ofrande pioase, și alt bagaj de cuvinte care, prin aglomerare și prea repetare, încep să pută tot a minciună. Să invoci mereu dumnezeii și arhanghelii, ofranda sfântă, panteonul neamului, dreptatea, demnitatea și omenia și bunătatea poporului nostru! – câte vorbe răsunătoare, câtă, iarăși, megalomanie! Toate aceste cuvinte au fost supuse unui tratament îndelung de corcire, sunt infectate, profanate de prea repetata folosință; nu numai limbajul, dar și duhul vorbirii, al vorbitorilor a fost – fusese – este încă suferind de prea repetata folosință”. Astfel încât, din jurnal al mărturiei înfiorate cu privire la evenimentele decembriste („Trebuie să spun tot ce am trăit atunci, să nu uit nimic” – notează la un moment dat autoarea), *Zidul martor* devine mai degrabă simptom al deziluziei experimentate pe viu, sub ochii cititorului – și, nu în ultimul rând, un exemplu cât se poate de concludent cu privire la natura înșelătoare a cuvintelor.

Mai puțin interiorizate sunt, în schimb, jurnalele lui Liviu Antonesei, respectiv Stelian Tănase. Importantă e, atât în *Jurnal din anii ciumei*, cât și în *Acasă se vorbește în șoaptă*, refacerea atmosferei tensionate din lunile imediat anterioare Revoluției, cu atât mai mult cu cât cei doi încearcă să construiască, cu mari eforturi, o rețea de disidență, la Iași și la București. Starea de absurd cotidian și de exasperare se accentuează – și ambii diariști insistă asupra fenomenului – odată cu veștile eliberării treptate a celorlalte țări comuniste de sub tutela URSS, în paralel cu fastul autist al Congresului al XIV-lea al PCR din noiembrie 1989, când Ceaușescu este reconfirmat drept lider absolut. În timp ce Antonesei construiește un mic policier cu privire la hărțuirea la lumina zilei de către Securitate în urma unui mesaj trimis la Europa

Liberă, Stelian Tănase își înregistrează tot mai dese căderi nervoase datorate lipsei totale de speranță: „Zidul de la Berlin, aud la radio, s-a prăbușit, nu mai există. Îmi crește pulsul, diafragma se încordează. Lăcimesz, simt ceea simt de atâtea ori: că nu mai am resurse să îndur”. Dacă Antonesei își încheie, totuși, *Jurnalul din anii ciumei* cu doar câteva zile înainte de izbucnirea propriu-zisă a evenimentelor, în 14 decembrie, Stelian Tănase își consemnează, cu o anumită cruzime analitică, participarea în miezul evenimentelor. El reține, așadar, atât momentele inițiale de lașitate („Mi-e teamă să intru în mulțime, îmi trece prin cap că sunt scriitor și trebuie să observ. Să stau pe trotuar și să iau note. O reacție tâmpită. Vorbea încă frica din mine, ce mă făcuse să stau deoparte și să scriu literatură”), cât și impulsurile cvasieroice, care-l fac să țină discursuri de la balconul Comitetului Central, același balcon de unde Ceaușescu își rostise ultimul discurs. *Acasă se vorbește în șoaptă* e, de altfel, cea mai impresionantă mărturie a participării directe și singurul jurnal din care lipsește angoasa legată de posibilitățile de transcriere realistă a evenimentului. Entuziasmul participării nemediate ascunde neliniștea cu privire la modalitatea de punere în pagină, ceea ce nu simplifică deloc scenariul mărturisirilor. Căci remarcabilă, în confesiunile acestui participant direct la evenimentele decembriste, e tocmai distanțarea interioară – impresia că faptele sale libere și euforice sunt regizate de o instanță superioară. Semn că, iată, atavismele totalitarismului se insinuează pervers chiar în miezul cel mai pur al participării: „Altceva e ireal: cum s-a prăbușit sistemul, ca nimic. Ca un décor de film. De câte ori n-am avut impresia (în mulțime, în 21, în 22, mai târziu) că mi se pare, că suntem niște figuranți. Că va veni regizorul și va striga: stop. Și ne vom întoarce la realitate: Ceaușescu, Securitate, cenzură, propaganda. Au trecut două săptămâni (azi, 5 ianuarie) și nu ne dezmetim”.

Nici scriitorii români de după 2000, când s-a vorbit foarte mult despre o resurrecție a prozei sau despre o reîntoarcere la poveste, la story, n-au prea fost atrași de transpunerea în ficțiune a Revoluției din '89. Dacă avem destule romane ale tranziției, atât în cheie realistă, cât și în notă ludic-fantastică, în schimb, climaxul emoțional al istoriei recente lipsește aproape total din imaginarul prozei de azi. Ce-i drept, și în cazul ficțiunii, explicațiile acestei absențe sunt diverse, de la cele de ordin psihologic până la rațiuni de artă poetică: pe lângă sentimentul legitim că realitatea

bate în cazul de față ficțiunea și că o emoție atât de intensă – deopotrivă colectivă și individuală – e aproape imposibil de recreat în laborator, probabil că decisivă a fost reticența față de modelul grandilocvent-eroic impus, vrând-nevrând, de o asemenea tematică. E posibil ca scriitorii actuali să ocolească subiectul Revoluției propriu-zise în măsura în care se tem de literatura proastă la care el s-ar preta. Fără un control sever al tonalității, literatura de aventuri și/sau melodramatică încolțește subiectul din toate unghiurile.

Mai e ceva: s-a tot vorbit despre faptul că ne lipsesc romanele cu tematică socială actuală, însă la o privire mai atentă (asumată de Sanda Cordoș recent în *Lumi din cuvinte*¹⁰) se poate observa că măcar o serie din problemele identității românești de azi au fost puse. *Simion liftnicul* sau *Christina domestica* ale lui Petru Cimpoeșu, *Venea din timpul diez* al lui Bogdan Suceavă, romanele lui Dan Lungu sunt, toate, modalități ingenioase de a vorbi despre stereotipiile tranziției românești. Nici ficțiunile despre totalitarism nu lipsesc, dacă ne gândim, în afară de *Matei Brunul*, la *Provizoratul* Gabrielei Adameșteanu sau la *Ploile amare* ale lui Alexandru Vlad.

De notat însă că în majoritatea romanelor care nu sunt propriu-zis fantastice sau livrești, temele „mari” ale actualității românești sunt tratate sau sub specia simbolului (adică a parabolei sau a survolului fantezist), sau sub aceea a ludicului caricatural. Sigur, nu există rețete pentru transpunerea ficțională a unor tematici, însă nu e greu de observat că prozatorul român – din multe puncte de vedere la fel de evazionist azi ca acum câteva decenii – simte nevoia să edulcoreze livresc, prin diferite tehnici care ar merita o analiză mai serioasă, problematicile dure ale societății de azi. Multe dintre aceste romane au în centru, nu întâmplător, niște eroi visători, suciți sau inadaptabili, ba chiar copii – personaje, așadar, care se confruntă doar mediat și parțial cu realitatea. E și cazul romanelor, puține la număr, despre Revoluția română: *Orbitor. Aripa dreaptă* a lui Mircea Cărtărescu¹¹, *Cruciada copiilor* de Florina Ilis¹² sau *Noaptea când cineva a murit pentru tine* de Bogdan Suceavă¹³.

Aripa dreaptă reprezintă o ruptură la nivelul poeziei lui Cărtărescu, întrucât

¹⁰ Sanda Cordoș, *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică*, Editura Cartea Românească, București, 2012.

¹¹ Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Aripa dreaptă*, Editura Humanitas, București, 2007.

¹² Florina Ilis, *Cruciada copiilor*, Editura Cartea Românească, București, 2005.

¹³ Bogdan Suceavă, *Noaptea când cineva a murit pentru tine*, Editura Polirom, Iași, 2010.

vocea care domină romanul (cu puține excepții) este, de la început, o voce comunitară, cu totul străină de odiseea subiectivității din romanele anterioare. Sub pretextul creionării realiste a problemelor cotidianului din anii '80, Cărtărescu amestecă indistinct, din perspectiva mamei sau a tatălui personajului central, o serie de stereotipii sau anecdote care nu compun o viziune unitară asupra Revoluției. În plus, prozatorul întâmpină dificultăți în a racorda această viziune colectivă la perspectiva metafizică asupra Revoluției: evenimentele sunt înrămate într-un scenariu apocaliptic, redat pe un ton vizionar: în Decembrie '89, de pildă, „Bucureștiul murise și amintirea lui se ștersese de pe fața pământului”. Cele două fire narrative, cel cotidian și cel ezoteric, se reunesc într-o scenă onirică de la Casa Poporului unde are loc Apocalipsa propriu-zisă. Accentuarea laturii ideologice și politice îi creează prozatorului un ciudat disconfort, vizibil la suprafața scriiturii într-o serie de artificii retorice. Pregnantă e impresia cititorului că țara arde, iar prozatorul se piaptână (stilistic), căci iată-l pe Mircea în mijlocul mulțimii din Piața Universității: „Înaintează și el odată cu mulțimea, ca spermatozoizii dintr-o ejaculare impetuoasă lunecând între pereții musculoși ai vaginului, către ovulul încă nevăzut care – doar noi știm asta – le vine maiestuos în întâmpinare pe o colosală trompă a lui Eustachio“.

De realism nici nu poate fi vorba, așadar, în romanul lui Cărtărescu, căci cele mai acute momente ale Revoluției sunt împachetate într-o alegorizare care alternează ludicul cu apocalipticul. Revoluția e o „româncă avântată“ de la Circul de Stat, iar revoluționarii, prinși într-o istorie ieroglifică *sui generis*, circari cu nume care ne fac cu ochiul. Punctul culminant al acestei butaforii înscenează pângărirea colectivă a nurilor Revoluției de către revoluționarii înșiși. Ceva mai reușite sunt pasajele despre Ceaușescu, în care – prin sugestia că „în cutia toracică a Secretarului general se află încă un Ceaușescu“ – scriitorul pastișează teme mari și grave din *Orbitor*.

Până una-alta, dacă tot ne dorim neapărat o carte comunitară, mai subtilă rămâne parodia la adresa Revoluției din *Cruciada copiilor* a Florinei Ilis. Prozatoarea preia unul dintre *topos*-urile cele mai importante ale lui Decembrie '89, reiterat în jurnalul ei și de Florența albu, acela că Revoluția a reprezentat, prin numărul mare de tineri participanți, o adevărată „Cruciadă a copiilor”. Pe de o parte, prozatoarea încearcă să transpună literal această realitate, însă pe de altă parte avem de a face cu o exagerare ficțională: pentru că de data aceasta tinerii revoluționari sunt niște copii (în

pragul adolescenței, când instinctele încep să colcăie), chiar dacă miza revoluționară se rezumă, în acest caz, la deturnarea unui tren în vacanța de vară. Aluziile la Decembrie '89 sunt destul de evidente la mai multe etaje ale poveștii. Copiii se organizează în fronturi ale salvării în fața agresiunilor de zi cu zi ale școlii și ale părinților, alcătuind lungi liste de revendicări. Apoi, țigancă prezicătoare și mama adoptivă a personajului central identifică „aceeași aliniere de cărți...ca la revoluție”: „Și, totuși, în ziua aceea, dându-i cărți lui Calman, cărțile îi vorbește din nou despre o revoluție, Să fie oare la fel? se întreba vrăjitoarea, Să vină revoluția a doua oară? Și cui să spună și cine s-o creadă?!”. Dacă e o parodie la adresa Revoluției române, cartea Florinei Ilis e mai degrabă o parodie amară, un roman al învălmășelii instinctelor și al înșelărilor așteptate. Pe măsură ce copiii preiau puterea se instalează haosul, iar din așa-zisa Revoluție nu mai rămâne decât bomba mediatică. Dacă Mircea Cărtărescu transpunea anecdotică din Decembrie '89 într-o narațiune metafizică, Florina Ilis se folosește, în mod evident, de instrumentele parabolei.

Singurul roman realist al Revoluției române îi aparține lui Bogdan Suceavă. Cel puțin în punctul de pornire, *Noaptea când cineva a murit pentru tine* e un tensionat jurnal de campanie în care personajul narator surprinde, la firul ierbii, întâmplările ce dau consistență câtorva ore dintre 25 și 26 Decembrie. Departe de a înregistra, însă, sec, evenimentele, prozatorul are știința construcției în relief. Întregul efect al romanului rezidă în suprapunerea permanentă dintre instantaneele Revoluției, extrem de fierbinți (cu focurile din Piața Universității, cu filtrele de trafic, cu baricadările în clădiri), și întâmplări petrecute cu puțin timp în urmă, în realitatea recent dispărută a unei cazarme comuniste. Le unește perspectiva naratorului, fost militar în plutonul cu termen redus, devenit acum student în anul I la Matematică. Cele 300 de pagini descriu odiseea unui tânăr plecat în dimineața de 25 Decembrie pentru a participa la ședința Ligii Studenților și deviat din drum de cursul mare al istoriei. Ritmul romanului de acțiune, cu imens potențial senzaționalist, e încetinit de rememorarea aproape obsesivă a celor doisprezece luni de pregătire militară. În mintea tânărului revoluționar, fiecare gest actual își găsește ecou într-un eveniment din trecutul apropiat. Soldatul pus acum în slujba Revoluției reactivează reflexe ale soldatului pregătit să apere „idealurile” lumii socialiste.

Ceea ce nu-i tocmai bine nici pentru cauza Revoluției, nici pentru raportarea individului la ea. Căci stagiul militar din timpul comunismului, așa cum îl vede

Bogdan Suceavă în romanul său, e, prin excelență, un spațiu al arbitrarului și al simulacrului. Pagini remarcabile, în care umorul negru se amestecă până la indistinție cu absurdul și cu burlescul, scrie prozatorul despre „misiunile” la care sunt supuși viitorii stâlpi ai valorilor ceaușiste. Când nu sunt obligați să facă menajul unității sau să aducă servicii personale superiorilor, tinerii participă la acțiuni militare butaforice: se mobilizează împotriva unor dușmani nevăzuți sau îl „protejează” pe Gorbaciov aflat în vizită la București fără arme în dotare.

De fapt, atât de ingenios suprapune Bogdan Suceavă planurile, încât realitatea cazarmei, activată brusc în mintea tânărului student, tinde să confişte total evenimentele din prezent. Improvizația, non-sensul, gesturile inutile, pur propagandistice, domină asupra Revoluției „reale” așa cum dominaseră asupra instrucției militare de odinioară. Filtrele din centrul Bucureștiului la care participă nou constituita Ligă a Studenților (printr-o hotărâre ad hoc) nu fac decât sporescă sentimentul de panică și să amplifice haosul general. La comanda arbitrară a unui superior, personajul central – căruia nu-i aflăm numele de-a lungul întregului roman – se expune păzind toată noaptea, împreună cu doi foști camarazi, o fereastră din clădirea Universității. Deși aflat în inima evenimentelor, tânărul nu le poate experimenta pe propria piele. Astfel încât cronică angajării totale se transformă, treptat, în mărturie imposibilității de a lua parte, propriu-zis, la Revoluție. Mai mult decât orice, *Noaptea când cineva a murit pentru tine* e romanul apatiei descoperite în interiorul entuziasmului general. Jurnalul de campanie ce dădea tonul cărții lui Suceavă cedează în fața unui adevărat divan al Revoluției.

Romanul lui Bogdan Suceavă nu modifică, însă, observațiile mai generale cu privire la scriitura românească despre Revoluția din 1989. Aceasta a fost evitată la două nivele: pe de o parte, prin absența transcrierilor diaristice, din cauza concurenței televiziunii, care a părut un reflector privilegiat în acest sens. Pe de altă parte, atunci când a fost transpusă ficțional, experiența Revoluției a ocolit, în mod simptomatic transcrierile realiste în favoarea discursului simbolic sau parodic. De altfel, această reflectare prin excelență mediată reflectă o viziune mai amplă asupra literaturii de după 1990, de vreme ce se extinde și asupra tematicilor tranziției. Ceea ce înseamnă că însuși conceptul de literatură cu mize etice sau sociale s-a erodat din cauza celor 4 decenii de contaminare propagandistică. S-ar putea să mai dureze o perioadă până scriitorii români vor căuta din nou subiecte de inspirație în realitatea imediată sau în

istoria recentă.

Bibliografie:

- ALBU, Florența: *Zidul martor: Pagini de jurnal 1970 – 1990*. București: Cartea Românească, 1994.
- ANTONESEI, Liviu: *Jurnal din anii ciumei (1987-1989)*. Iași: Editura Polirom, 1995.
- CĂRTĂRESCU, Mircea: *Orbitor. Aripa dreaptă*. București: Editura Humanitas, 2007.
- CERNAT, Paul: „Cum se ascunde literatura sub «fustele murdare ale istoriei»”. In: *Observator cultural*, nr. 387, august 2007.
- CIOCÂRLIE, Livius: *Paradisul derizoriu. Jurnal despre indiferență*. București: Humanitas, 1993.
- CHITNIS, Rajendra A.: *Literature in Post-Communist Russia and Eastern Europe. The Russian, Czech and Slovak fiction of Changes, 1988-1998*, London and New York: Routledge Curzon, 2005.
- CORDOȘ, Sanda: *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică*. București: Editura Cartea Românească, 2012.
- ILIS, Florina: *Cruciada copiilor*. București: Editura Cartea Românească, 2005.
- MANOLESCU, Nicolae: *Istoria critică a literaturii române*. Pitești: Editura Paralela 45, 2008.
- PETROVSZKY, Konrad, ȚICHINDELEANU, Ovidiu (coord.): *Revoluția română televizată*. Cluj-Napoca: Editura Idea Design & Print, 2009.
- SUCEAVĂ, Bogdan: *Noaptea când cineva a murit pentru tine*. Iași: Editura Polirom, 2010.
- TĂNASE, Stelian: *Acasă se vorbește în șoaptă*. București: Editura Compania, 2002.
- TISMĂNEANU, Vladimir, ANTOHI, Sorin: *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*. New York: Central European University Press, 2000.